

סימן טז

בעניין הגומל אם הני ארבעה דוקא או לאו דוקא

(או"ח סי' רי"ט סע' ט')

פתיחה וביאור יסוד מחלוקת
הראשונים אם הני ארבעה דוקא

איתא בש"ס^א ברכות (נ"ד ע"ב) "אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות, יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנלן, דכתיב (תהלים פרק ק"ז פסוק כ"ג) יורדי הים באניות וגו', המה ראו מעשי ה', ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות, ואומר יחוגו וינועו כשכור, ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם, ואומר יקם סערה לדממה, ואומר וישמחו כי ישתקו, ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. הולכי מדברות מנלן, דכתיב תעו במדבר בשימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה, יודו לה' חסדו. מי שחלה ונתרפא דכתיב אוילים

מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם וגו', ויצעקו אל ה' בצר להם וגו', ישלח דברו וירפאם וגו', יודו לה' חסדו. מי שהיה חבוש בבית האסורין מנלן, דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו', כי המרו אמרי אל וגו', ואומר ויכנע בעמל לבם וגו', ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם, ואומר יוציאם מחשך וצלמות וגו', ואומר יודו לה' חסדו" עכ"ל הש"ס לעניינינו.

והנה נחלקו רבותינו הראשונים (לקמן נביא דבריהם בע"ה) בעניין מה שאמרו בש"ס "ארבעה צריכין להודות" אם דווקא הוא, או ה"ה לכל שאר מקרים ואירועים של סכנה שעברו על אדם וניצל מהם, כגון שנפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו, או שעמד עליו אריה לטרפו בעיר (דבמדבר יברך מדין הולכי מדברות), או אם גנבים באו לו, אם שודדי לילה וניצול מהם, וכל כיוצא בזה.

א. הנה אף שיעקר סוגיא זו נתבארה יפה בספר דברי עני (הלכות ברכות ח"א בקונטרס הגומל לחיים, עמ' שע"ו והלאה), מ"מ כיון שאח"ז ראיתי תוספת דברים בזה מהאחרונים ועוד, אמרתי לחזור על משנתי, ואין בית מדרש בלא חידוש.

המאורע, וכגון שטעה בדרכו, או שעמד עליו נחשול שבים לטובעו, או שהתגבר עליו חוליו, או שרצו להוציאו להורג במאסר, אזי הם ודאי "מסוכנים ביותר". אך בסתמא איצטריכא ליה להש"ס לאשמועינן דאף בעלמא כשלא היה מאורע מיוחד, עדיין חייבים להודות. דשומר פתאים, ה'. והוא שמר שלא תתגבר הסכנה במאורע.

ואף שנחלקו הראשונים והפוסקים אם צריך שיסתכן בפועל, או סגי בעצם הכניסה לאותם מאורעות (וכפי שהארכתי בדברי עני ח"א), אין זה קושיא, דלכו"ע בהו"א בעי סכנה גמורה, אך לאחר שחידש הש"ס והביא סמך לאלו הארבעה שחייבים להודות, אז נחלקו הפוסקים אם היינו דווקא כשנסתכנו בפועל, או על עצם הכניסה למקום העלול לסכנה כבר יש לברך ודו"ק. כ"נ לענ"ד לבאר ביסוד מחלוקת הראשונים.

מחלוקת הראשונים אם ארבעה

דוקא או לאו דווקא זמו"מ

בדבריהם

והנה כתב רבינו הריב"ש (סי' של"ז) וז"ל "שאלת, הא דאמרינן בפרק הרואה

ומתחילה היה נראה לי להביא כדמות ראייה למ"ד דאלו הד' דווקא הם. והיינו, מאחר שהש"ס מאריך כ"כ להביא המקרא המתאים מתהלים לכל חד מנייהו, ש"מ דעניני הצלות אחרים שאין עליהם אסמכתא מהכתובים אינם בכלל אותה התקנה. ובאמת שגם מפשטות הלשון "ארבעה" דנחית למניינא, משמע דדוקא הם ולא יותר. זאת ועוד, דאם ארבעה לאו דווקא היה לש"ס לומר בקיצור "כל היוצא מן הסכנה צריך להודות", ומדאמרו ארבעה, ש"מ דווקא הם. וצ"ע למ"ד דלאו דוקא².

ואולי י"ל, דאלו הארבעה איצטריכא ליה לש"ס לאשמועינן, שאפילו הם מברכים. והיינו, לא מבעיא שאר ענייני סכנה, אלא אפילו אלו שנהגו כמנהג שבעולם, שכמעט אין מי שאינו יוצא לדרך ויורד לים ונחלה ונחבש, והו"א דלא חשיבי ממש סכנה, דכך הוא נוהג שבעולם ו"שומר פתאים ה'", קמ"ל דאף אלו צריכים להודות. אך ק"ו בנכנס לסכנה גמורה בעצם, כגון היוצא למלחמה ומי שנפל עליו ארי לטורפו.

זמה שכתבו הפוסקים על אלו הארבעה שהם "מסוכנים ביותר", ר"ל בשכבר קרה מקרה סכנה בתוך אותו

ב. ובאמת נ"ל שקושיא זו היא סברת מ"ד דאלו הארבעה דווקא. וכן משמע מדברי האבודרהם שנביא לקמן שכתב "והוא הדין בכל מקום שמזכיר התלמוד מספר", ומבואר, דיסוד דעת הסובר דאלו הארבעה דווקא, הוא מחמת שהש"ס מנה אותם במספר, ולא אמר סתמא "כל היוצא מן הסכנה מברך" ודו"ק.

ג. לקמן (בד"ה ולדעת הריב"ש), כתבנו תירוץ נוסף.

שברכת ההודאה מברך אותה מכל מקום" עכ"ל. ומבואר בדבריו, שיש לברך הגומל בכל סכנה שניצול ממנה האדם.

וע' למרן החיד"א במחב"ר (רי"ט אות ג' ד"ה בר מן דין) שהביא תשובת מר אביו הגאון רבי יצחק זרחיה אזולאי, שגם הריב"ש לא אמר אלא בצרה מצויה ושכיחה, "מ"מ אפשר דגם להריב"ש לא אמרה אלא בצרות דשכיחי" ע"כ. כלומר, ואילו בצרה נדירה גם לריב"ש לא יברך.

ולענ"ד אם יורשה, לכאורה אין דבריו מוכרחים, דמאחר שדעת הריב"ש ברורה לפנינו שעיקר תקנת ברכה זו היא על סכנת חיים שהיתה לאדם וניצול ממנה, מהיכא תיתי למימר דהיינו דווקא בסכנה שכיחה. וע"ע. ולאח"ז מצאתי ברמב"ן (ביאור לתרי"ג מצוות, ריש עמ' תקכ"ח בהוצאת מוסד הרב קוק) שכתב וז"ל "מן הארבעה הצריכין להודות, או לזולתם הדומים להם" עכ"ל. משמע קצת דהיינו דווקא בצרות מצויות, דומיא דהני ארבעה. דאם בכל צרה יש לברך, למה לו לומר "או לזולתם הדומים להם", וזה ראיה לדברי הרב אזולאי זצ"ל.

ואחר העיון אפשר שיש לדחות, דדילמא בא לומר דבעי צרה של סכנה, בדומה להני ארבעה, אך לא בא לומר דבעי דיהיה "מצויה" כדעת הרב אזולאי זצ"ל, ואכתי צ"ע. ומלשון המאירי שנביא אי"ה לקמן, לא משמע כדעת הרב אזולאי זצ"ל.

אולם בספר אבודרהם (ברכות שער שמיני עמ' ש"מ) כתב וז"ל "יש

(נ"ד ע"א) ארבעה צריכים להודות, מי נימא אלו דוקא דהא אקרא סמכי. וא"כ אפילו נפל עליו כותל או ניצל מדריסת שור ונגיחותיו וכיוצא בנסים כאלו אינו חייב לברך, או נימא דכל שכן הוא.

תשובה, נראה שצריך לברך, שהרי הולכי מדברות שצריכים להודות זהו מפני סכנת אריה וגנבי המצויים בדרכים, וא"כ כשעמד עליו אריה לטרפו אפילו בעיר, אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצל מהם, וכיוצא בנסים אלו, כל שכן שצריך להודות, ולא הוזכרו הארבעה בכתוב, אלא מפני שהם מצויים תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים. ולזה ג"כ הזכירה רב יהודה בשם רב בעל המאמר ההוא. וכל שכן הנעשה לו נס וניצול ממיתה עצמה, שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך כשיעבור עוד במקום ההוא, ברוך שעשה לי נס במקום הזה, כדאמרינן בריש פרק הרוואה (נ"ד ע"א) בההוא גברא דהוא קא אזיל בעבר ימנא, נפל עליה אריה, איתרחיש ליה ניסא וכו', וכן מר בריה דרבינא הוה קא אזיל בפקעתא דערבות, וצחי למיא, ואיתרחיש ליה ניסא וכו', וכפי גרסת הגאונים ז"ל איהו חייב לברוכי, ובריה ובר בריה, וגם יש שמפרשים לפי גרסתם דלאו דווקא עד בר בריה, אלא כל יוצאי ירכו עד עולם, וכל שכן שמיד שניצל צריך הוא להודות כדרך הארבעה שצריכים להודות, ולא שיפטר מברכת ההודאה כברכת שעשה לי נס שחייבוהו לברך כשישוב לעבור במקום ההוא, ואולי לא יעבור שם לעולם ולא יברך אותה ברכה, אלא ודאי נראה

מה שנקט הש"ס מניינא, משמע דוקא הוא, "והוא הדין בכל מקום שמזכיר התלמוד מספר, דווקא הוא" כלשון אבודרהם. והמעייין יראה שהריב"ש עצמו הרגיש בקושייתנו הראשונה, וכתב לבאר שמה שפירט רב יהודה הני ארבעה לבדם, הוא משום "שהם מצויים תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים. ולזה ג"כ הזכירה רב יהודה בשם רב בעל המאמר ההוא", והיינו שנתן דוגמאות שכיחות אך ה"ה לשאר סכנות, ודרו"ק.

ואמנם מה שיקשה לדעת האומרים דהני ארבעה דווקא מעניין ברכת שעשה לי נס, הוא מה שהקשה הריב"ש בסו"ד, שאם מי שעמד עליו ארי לטרפו וניצל בדרך נס, לא מברך הגומל, א"כ יתכן שלא יברך שום ברכה על הצלה זו לעולם, דדילמא לא ילך שם באותו מקום, וזה לא מסתבר, ע"כ.

ואם יורשה, ניתן ליישב דעת אבודרהם דאינה קושיא כ"כ כמבואר למעייין, דכל מאורע תקנו לו חכמים ברכה המתאימה לו, על נס היוצא מגדר הטבע (לדעת מרן באו"ח רי"ח סע' ט') תקנו לברך שעשה לי נס במקום הזה, כל שעובר שם אחת לל' יום, ועל הצלה מסכנה (בדרך הטבע) תקנו לברך הגומל, ואם לא יעבור באותו מקום שקרהו הנס לא יברך, שכך היתה התקנה. ואין זה קושיא והכרח לומר משום כן שיש לברך גם הגומל. וע' היטב בערוך השלחן (ריש סי' רי"ט סק"ג). וע' לקמן.

אומרים שארבעה בלבד צריכין להודות, אבל אחרים שבירכו היא ברכה לבטלה. וכן פסק ה"ר שם טוב פלכו בשם התוספות, דאלו הארבעה דוקא, והוא הדין בכל מקום שמזכיר התלמוד מספר" עכ"ל. והטעם שדווקא על אלו תקנו ולא על אחרים, כתב הרב משנ"ב (או"ח סי' רי"ט ס"ק ל"א) "משום שמצויים ביותר תקנו עליהם ברכת הגומל, משא"כ אינך שאינם שכיחים כלל אין לברך עליהם הגומל. אלא בהני דנעשה להם נס יברך שעשה לי נס כשיגיע לאותו מקום" ע"כ.

ובאמת צ"ע לדעת אבודרהם מש"כ הריב"ש "שהרי הולכי מדברות שצריכים להודות זהו מפני סכנת אריה וגנבים המצויים בדרכים, וא"כ כשעמד עליו אריה לטרפו וכו' כל שכן שצריך להודות" ע"כ, ומה יענה אבודרהם לטענה זו.

ואמר לי ידי"נ הרב שלמה פנחס בן רחמים שליט"א, דאף שברכת הגומל להולכי דרכים היא מסכנת אריה וכיוצ"ב, מ"מ זה דווקא במקום דשכיח אריה, היינו בדרכים, משא"כ בעיר שם לא שכיח אריה, ובמילתא דלא שכיחא לא תיקנו חכמים לברך. עכת"ד. ונכון הוא, כמדוייק בלשון הריב"ש, שהסברא לא לברך בשאר סכנות היא מפני שאינם שכיחות וכנ"ל.

ולדעת הריב"ש קשה מה שהערנו לעיל שיש אסמכתא לכל חד מנייהו, משמע שאין לברך על מקרים אחרים, וכן

ביאור דברי הריב"ש לדעת הרב איש מצליח

וע' להגאון הקדוש רבי מצליח מאזוז
זצ"ל הי"ד בשו"ת איש מצליח (ח"ב
כרך ג' או"ח סי' י' אות ד' דף ל"ז), שם
הביא תשובה מהאדמו"ר מצישינוב זצ"ל,
שהקשה כיוצ"ב ע"ד האומרים דהני
ארבעה דווקא. והרב איש מצליח עצמו
(בסי' י"א סע' א' ד"ה ואמנם דף מ')
העיר לו שקושייתו מפורשת בריב"ש
הנ"ל, ושוב דחה פירוש זה בדעת
הריב"ש, דאיך יתכן לומר שלא מברך
בשעת ההצלה "ברוך שעשה לי נס
במקום הזה", ורק אח"כ אם יעבור אחר
ל' יום יברך, "יציבא בארעא וגיורא בשמי
שמיא". ועוד, הרי עיקר ברכות אלו הם
משום התפעלות הניצול מהנס, וכמש"כ
הפרישה (סי' רי"ח סק"כ), וודאי אין
התפעלות כבשעת ההצלה עצמה. ומניין
לו לריב"ש דאין לברך בשעת ההצלה,
ואיך הוכיח דבריו מהקושיא שלא יברך
שום ברכה, ולא ביאר דעתו שאין לברך
בשעת ההצלה. ועוד, בשו"ת הרדב"ז
(ח"ג סי' תקע"ב) מוכח דיש לברך
"שעשה לי נס" בשעת ההצלה, ומניין
שהריב"ש פליג בזה.

ומפני קושיות אלו, כתב הרב איש מצליח
לבאר דברי הריב"ש באופן חדש,
וז"ל "ולפיכך המובן לענ"ד בכוונת
הריב"ש הוא, אם יהיה האופן שעמד עליו
אריה לטרפו וברח מפניו, או אם גנבים
באו לו אם שודדי לילה ונמלט הוא מידם,

באופן שאז בשעת מעשה הצלתו היתה
ע"י שברח למקום אחר שאיננו עוד על
המקום הראשון לברך בו על הנס, וקאמר
הריב"ש שא"א ליפטר עכשיו מברכת
הגומל, ע"י ברכת הנס כשישוב לעבור
במקום ההוא ואולי לא יעבור וכו'. וע"כ
דהני ד' לאו דוקא, וממילא גם כשניצול
בשעת מעשה על המקום שנעשה בו נס
יברך הגומל, חדא שלא לחלק, ועוד
דעדיפא. ולברוכי תרויהו ודאי לא אריך
וכדכתיבנא. וכן הביא מעכ"ת לקמן שם
בשם הרב משנ"ב בשער הציון (רי"ח
סק"ו) "עכ"ל.

ופירוש לפירושו, דבאמת ודאי דעת
הריב"ש כדעת הרדב"ז דיש
לברך ברכת "שעשה לי נס" מיד בשעת
ההצלה, וכמו שהוכיח דבריו מסברא
כמבואר, ומה שאמר הריב"ש שאם לא
יברך "שעשה לי נס" לא יפטר מברכת
הגומל (ולכאורה קשה למה לא יברך),
מיירי באופן מיוחד, שנס ממקום מפגשו
עם הארי או שאר סכנות, ולכן לא רשאי
לברך "שעשה לי נס במקום הזה", שכעת
כבר אינו במקומו הראשון. אך לא יתכן
דלא יברך הגומל, דא"כ לא יברך כלום
על אותה הצלה, וזה לא מסתבר מתרי
טעמי, שלא לחלק בין המקרים, היינו אם
ברח ממקום ההצלה, או נשאר שם. ועוד,
אדרבה, אם הצליח לנוס על נפשו,
ההצלה גדולה יותר, וכ"ש שיש לברך.
ולפי"ז ברור שיש לברך בכל הצלה, ולא
דווקא בהני ארבעה. כך נראה ביאור
דבריו.

מו"מ ומה שיש להעיר בפירוש הרב איש מצליח

ולענ"ד אחמה"ר, אף שקושיות הרב גדולות וחזקות, מ"מ אין דבריו מוכרחים, ופירושו הוא פירוש חדש, והרב איש מצליח מעמיד אוקימתא בדעת הריב"ש, אף שאין זכר לדבריו בלשונו, והיכן מרומו הדבר שברח ממקום ההצלה למקום אחר. וכל כי האי היה לריב"ש לפרש דבריו. ואולם בדברי הריב"ש רק מבואר, שמי שניצול ממיטה עצמה, יש לו לברך ברכת שעשה לי נס, בשונה מהני ארבעה שרק היו במקום הראוי ומועד למיתה, אך לא נצלו "ממיטה עצמה", כדוגמת הרב השואל בעניין מי שניצול מאריה וכותל. ומיד שניצול צריך להודות ולברך ברכת הגומל. ולא מסתבר לומר שברכת שעשה לי נס תיקונה במקום ברכת הגומל, שהרי יתכן שלא יעבור במקום שקרה לו הנס, נמצא שלא יברך שום ברכה על הצלתו, וזה ודאי לא מסתבר. ע"כ שברכת הגומל יש לברך אף ללא קשר לברכת שעשה לי נס. וכל הכרח הריב"ש אינו אלא לומר שיש לברך הגומל באופן שיש חיוב לברך שעשה לי נס, וברכת שעשה לי נס ודאי אינה דווקא בהני ארבעה, כמו"כ ברכת הגומל לאו דווקא בהני ארבעה. וכל זה מבואר ומפורש בדבריו.

ואמנם מה שהקשה מסברא, איך יתכן שלא תיקנו לברך על ההצלה בשעה שהתרחשה, זה אינו קשה כ"כ. וזכר לדבר מה שמצינו באבותינו ע"ה שלא אמרו שירה אלא על הים, ולא

בשעה שיצאו ממצריים מכור הברזל. והטעם, שא"א להודות בלב שלם אלא אחר היציאה מן הצרה לגמרי, וכל שעדיין נמצא במקום הצרה וההצלה ובשעתה, ליבו כל עימו להודות ולהלל, מפני שהוא עדיין תחת רושם הפגע שכמעט הגיעו, וכפסע בינו ובין המוות. לכן תיקנו חכמים שרק אחר שיעברו ל' יום, ואז יירגע מהמאורע המפחיד, וקצת ישכח ממנו, שוב כשיגיע שנית ודאי מתמלא האדם ברגשות הכרת הטוב, ולכן יברך. ויתכן זהו מכוון הכתוב "ויתבוננו חסדי ה'", שלא יתכן התבוננות בשעת הפגע. ובסברא זו נרויח מש"כ הפמ"ג (רי"ט א"א סק"י) וז"ל "וצ"ע פעם א' לא יברך כלל, וכשיגיע לשם יברך, ויש ליישב" ע"כ. ואולי כוונתו שיש ליישב כנ"ל.

והנה מפורש שם בדברי הרב איש מצליח, שמה שגרם לו לפרש פירוש חדש בדברי הריב"ש, הוא הקושיא שלא יתכן שאין לברך ברכת שעשה לי נס מיד בשעת ההצלה. זאת ועוד הוסיף, שלא מסתבר שהריב"ש יחלוק על הרדב"ז שכתב בהדיא שיש לברך. ומבואר יוצא, שאם נמצא בדברי קדמון אחד שיחלוק בהדיא על הרדב"ז, ויכתוב שאין לברך שעשה לי נס בשעת ההצלה, יחזור בו הרב מפירושו המחודש בדברי הריב"ש.

ובאמת מצאנו לשיט"מ (הריטב"א, ברכות נ"ד ע"א) שכתב וז"ל "הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו'. ונראה דדוקא פעם ראשונה, אבל מכאן ואילך רשות, ואפילו לאחר שלשים יום. והא דאמר ליה רבא לההוא דנפל

עליה אריא בעבר ימינא כי מטית להתם בריך, דוקא פעם ראשונה שיחזיר שם קאמר, שזו היא נקראת ראשונה" עכ"ל. ומבואר בדבריו שהפעם הראשונה שמברך, היא רק כשמגיע למקום הנס אחר ל' יום, ולא קודם לכן. ומעתה גם מה שעולה כהנחת יסוד פשוטה בדברי הריב"ש שאין לברך בשעת ההצלה, לא נפלאות ולא רחוקה היא.

ומה שסיים שם האיש מצליח שהרב משנ"ב מסייעו במש"כ שודאי אין לברך שתי ברכות, הנה ז"ל המשנ"ב (סי' רי"ח ס"ק ט"ו) "אבל הוא עצמו וכו', היינו כשחוזר ומגיע שם אחר שקרא לו הנס, ומפעם הראשונה ואילך אינו מברך כשמגיע שם, אא"כ עברו שלשים יום מברכה ראשונה וכבסעיף ג'" עכ"ל. ובשער הציון (סק"ו) הוסיף וז"ל "דבשעת נס גופיה אין צריך לברך ברכת שעשה נסים, דלא נתקנה בזה אלא ברכת הגומל, וכדבסימן שאחר זה, וכן מבואר בשיטה מקובצת, דפעם ראשון מקרי כשחוזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס" עכ"ל. הרי שהמשנ"ב סובר כדעת השיט"מ, שאין לברך שעשה לי נס בשעת הצלה. וא"כ לא זכיתי להבין שיחו, שהרי מהמשנ"ב דבריו נסתרים כנ"ל.

וראיתי בהמשך דבריו שם (בסוף סע' ג') עמ' מ"ה ד"ה גם ראיתי) שהביא דברי המשנ"ב בשעה"צ בשם השיט"מ, וכתב להשיג על המשנ"ב, ולדעתו הפירוש במש"כ השיט"מ "דוקא פעם ראשונה שיחזיר שם קאמר, שזו היא נקראת ראשונה", היינו פעם ראשונה לבד

מעיקר הברכה שכמובן מברך בשעת ההצלה. ורק אותו שבא לשאול את רבא לא בריך, כיון שלא ידע הדין דצריך לברך, אך לדידן פשוט שיש לברך. עכת"ד. ולפענ"ד פירושו דחוק בלשון, כמבואר. שמלשון "שווהי נקראת ראשונה" לא משמע כדבריו, וצ"ע.

ובס"ד מצאתי עוד ראייה דלא כהרב איש מצליח, דהנה על מש"כ מרן (באו"ח רי"ט סע' ט') ש"א שאין מברכין אלא הני ארבעה (אבודרהם וסיעתו), כתב המג"א (סק"י) וז"ל "ואם נעשה לו נס מברך רק בהגיע לאותו מקום ברוך שעשה לי נס" ע"כ. ומבואר שאין לברך אלא אחר שמגיע, ולא בשעת ההצלה. וכ"כ הפמ"ג (א"א סק"י), והוסיף שם "וכן משמע בתשובת הריב"ש" עכ"ל. הרי שהבין דברי הריב"ש שלא כדעת הרב איש מצליח. וודאי אין לומר כאן דהיינו נמי לבר מהברכה בשעת ההצלה, דכל כי האי היה לאחרונים לפרש דבריהם. ואף אם יתכן לדחוק פירושו בריב"ש גם בדעת המג"א והפמ"ג, מ"מ לא יהא אלא ספק, וסב"ל. ולא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, בפרט בספק ברכות. כ"נ לענ"ד.

ואח"ז ראיתי להרה"ג רבי דוד יוסף שליט"א במה שהאריך בנד"ד באור תורה (אב תשס"ט סי' קי"ט), ובספרו הלכה ברורה (חלק י"א בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הספר סי' ג'), ושם יצא לדון בעניין השאלה אם יש לברך ברכת שעשה לי נס מיד בעת ההצלה, והעלה שאין לברך רק עד שיבוא לאותו המקום אחר ל' יום. והביא ראייה מדברי

השיט"מ (הריטב"א) הנ"ל, ושכ"כ הגאון רבינו זלמן (בסדר ברכות הנהנין פרק י"ג אות א') ועוד. וכן ראיתי לו שם (בעמ' י"א ד"ה ואמנם) שיצא לתמוה על הרב איש מצליח כאן, עיי"ש ואכמ"ל.

ושו"ר מה שהאריך בזה בשו"ת אלישיב הכהן (ח"ב סי' כ"ה), וצריך לעיין בל"ג בדבריו, ועח"ל. ואולם מה שרצה הרב בנו הגאון הנאמ"ן שליט"א באור תורה שם ליישב דעת אביו ולקרב סברת הריב"ש לרדב"ז, במחילה רבה מכת"ר הרמה, נראה לי דוחק, ואכמ"ל.

דעת המאירי הרי"א ז' הסמ"ק והרמב"ן בסוגיין

וראיתי להמאירי (נ"ד ע"א ד"ה יש מי שאומר) שאחר שהאריך במחלוקת הראשונים אם מברך דוקא אם קרה לו בפועל דבר סכנה, או לאו דוקא, ונקט שלאו דוקא, הוסיף וכתב "ולא עוד אלא שנראה לי שלא נאמרו אלו (הארבעה. ד.א.). בפרט, אלא שאף על פי שלא אירע להם סכנה צריכין להודות הואיל והדבר מצוי להסתכן, אבל כל שאירע לו סכנה הן סכנת נפשות וניצל ממנה, בכל דבר צריך להודות. ויש בזה חולקים מתורת חובה, הא מתורת רשות ודאי מברך" עכ"ל. הרי דגם הוא סבר כדעת הריב"ש, ואף סבר דכ"ש הוא, וכן דייק לשונו שכתב "שאף על פי שלא אירע להם סכנה" וכו', מבואר, דיותר סברא יש לברך אם קרה דבר סכנה בפועל, וכדעת הריב"ש.

גם בפסקי הרי"א ז' בברכות כתב בהדיא "ונראה בעיני שכל שניצול מכל דבר סכנה צריך להודות כמו אלה הארבעה, כמבואר בקונטרס הראיות" עכ"ל. הרי בהדיא כדעת הריב"ש. (ויש לעיין מדוע לא כתב דכ"ש הוא כמוש"כ המאירי והריב"ש, וי"ל). וכך הוא לשון הסמ"ק (חנוכה קמ"ו) "וכן מי שאירע לו נס כגון ארבעה שצריכין להודות" ע"כ. משמע דסבר כדעת הריב"ש, דהני ארבעה רק דוגמא הם, ודו"ק. (אך אין להכריח מלשון "כגון" אצל הראשונים כנודע. ודו"ק). ואח"ז מצאתי מפורש כן ברמב"ן (ביאור לתרי"ג מצוות, ריש עמ' תקכ"ח בהוצאת מוסד הרב קוק) וז"ל "מן הארבעה הצריכין להודות, או לזולתם הדומים להם" עכ"ל. ומרן בב"י הביא דברי אבודרהם, ומיד סיים בדברי רבינו הריב"ש בלשונו, ולא הכריע הלכה במחלוקת.

עיון בדעת מרן בשו"ע

וז"ל מרן בשו"ע (או"ח סי' רי"ט סע' ט') "הני ארבעה לאו דוקא, דה"ה למי שנעשה לו נס, כגון שנפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו, או שעמד עליו בעיר אריה לטרפו, או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה, כלם צריכים לברך הגומל, וי"א שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות" ע"כ. ולכאורה כיון שמרן פסק בסתם כדעת הריב"ש (שבודאי מצד הסברא יותר נראה כדעתו), א"כ יש לברך

ולא באנו להקשות על המכריעים מדעתם וממנהגם כסברת הריב"ש, שבאמת כבר ראינו שרוב הראשונים סברו כן, ולכן גם רוב האחרונים ס"ל כן, רק הערנו על הרב בית יהודה והפמ"ג שבדעת מרן השו"ע כתבו שפסק כדעת הריב"ש וסיעתו, וזה קשה.

ומש"כ מרן בלשון "טוב", רצונו לומר, שבודאי לעניין מעשה אין לברך בשם ומלכות, אך מהיות טוב אל תקרי רע, וטוב "לברך" עכ"פ בלי שם ומלכות, והיינו להודות הודאה כל שהיא, ולא יהיה כפוי טובה כלפי בוראו שגמלו טוב, אף שבאמת למעשה חיישינן דחכמים לא תקנו לברך אלא לאלו הארבעה. ואולי כוונתו במש"כ "טוב", שאין למחות בנוהג לברך, אך למעשה יש לברך בלא שם ומלכות. ויותר נ"ל הפירוש הראשון.

ושוב מצאתי את שאהבה נפשי, הוא ניהו מרן רבינו החיד"א (ברכ"י אות ח') שכתב וז"ל "וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות. האחרונים הסכימו דיברך. וכן הסכים מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (סי' ו'). ואנו אין לנו אלא דברי מרן, שהסכים לברך בלא שם ומלכות. ומ"ש שם מהר"י עייאש דמרן פסק כהריב"ש שהביא סברתו בסתם, לא ידעתי מה יושיענו שהביא סברתו בסתם, אחר דפירש דבריו וסיים וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות" עכ"ל. ודבריו מוכרחים

בכל נס, וכ"כ בהדיא הגאון בית יהודה עייאש (ח"א או"ח סי' ו'), שמרן פסק בסתם כדעת הריב"ש. וכ"כ רבים מן האחרונים שהעיקר כדעת הריב"ש, ע' בשו"ת חוט משולש (ח"ד סי' ל') בתשובה מרבי אברהם אבן טוואה, ושם הורה למעשה כדעת הריב"ש. גם הב"ח, והמג"א (סק"י), והט"ז (סק"ז) כתבו שהעיקר כסברא ראשונה שהביא מרן. גם האליה רבה העיד שמנהגם לברך. והפמ"ג (משבצ"ז אות ו', ע"ע שם בא"א אות י') גם כתב שמרן סתם כדעת הריב"ש. וכ"כ בספר שתילי זיתים. וכן סתם הבאר היטב (סק"י י"ב), וכ"כ הרב משנ"ב (סק"ל ב) וז"ל "והאחרונים כתבו דהמנהג כסברא ראשונה, וכן מסתבר" ע"כ. וראה מש"כ בערוך השלחן (אות י"ב) שכן עיקר בלא ספק. גם הגאון אגרות משה (או"ח ח"ב ריש סי' נ"ט עמ' רנ"א. ועמ' רנ"ב ד"ה ועוד הא) הסכים כן למעשה.

ואולם באמת המדקדק היטב בדעת מרן יראה שאין כאן "סתם" ו"יש" רגיל, שהרי מרן בשו"ע סיים "וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות", ואם באמת היתה דעתו שהעיקר למעשה כדעת הריב"ש, למה טוב לברך בלא שם ומלכות, אדרבה, טוב לברך בשם ומלכות, דכל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (שו"ע או"ח סי' רי"ד סע' א'). ע"כ דדעתו של מרן היא, שלעניין מעשה יש לחוש לדעת האומרים דהני ארבעה דווקא.

להגאון ברית כהונה (עמ' י"ז אות כ"ב) שמנהגם לברך רק באלו הארבעה, וכדעת מרן. וע"ע מש"כ במחבר"ר (סי' רי"ח אות ב').

העולה מכל האמור

ולעניין מעשה, אף שדעת רוב הראשונים דהני ארבעה לאו דוקא, וה"ה למי שניצול מכל סכנת חיים שבעולם, מ"מ נראה לי שהעיקר להורות שאין לברך הגומל בשם ומלכות אלא באלו ארבעה, וכן פשטות מרן השו"ע שיש לחוש מדינא לדעת האומרים שאין לברך. וידוע כמה יש לנו ליזהר בעניין ספק ברכות. ובפרט שכן דעת מרן החיד"א ועוד. וכן מנהגנו, כמו שהעידו האחרונים. וכל זה למנהג יוצא ספרד, אולם למנהג יוצאי אשכנז, כבר העידו האחרונים פה אחד שמנהגם לברך על כל הצלה, ואין אחר המנהג כלום. והנראה לענ"ד כתבתי.

לפענ"ד¹. והביאו הרב שערי תשובה (סו"ס רי"ט).

וכדי ליישב דעת הרב בית יהודה והפמ"ג, י"ל בדוחק שהם דייקו מלשון מרן שכתב "וטוב לברך" לאידך גיסא, שבאמת מדינא הלכה כסתם, ורק "טוב" לברך בלי שו"מ, אך מעיקר הדין הלכה כסתם. ודוחק לענ"ד.

וע"ע למרן החיד"א במחבר"ר (אות ו') שהוסיף וכתב וז"ל "וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות, הכי נקטינן. וכמ"ש בברכי יוסף" ע"כ. וע"ע בכף החיים (אות נ"ב) שהביא אחרונים רבים בני ספרד שהסכימו למעשה עם הוראת מרן החיד"א, שהעיקר בדעת מרן שאין לברך אלא בלא שם ומלכות. רק סיים שם, שבמקום שיש מנהג ידוע לברך, ימשיכו במנהגם, דסב"ל במקום מנהג ל"א כנודע (תה"ד סי' ל"ד). וכבר נודע מש"כ מרן בהקדמתו לספרו ב"י. וע'

ד. ושו"מ לאח"ז למו"ר מרן הראש"ל זצ"ל בטהרת הבית (ח"ב עמ' ש"ו), שהכריע כחיד"א בברכ"י, ולא כמהר"י עייאש. ועיי"ש שציין לכמה מקומות כע"ז בשו"ע.